

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ВАРШАВСЬКА Наталя Григорівна

УДК 339.137.2: 63: 338.436(4)

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО РИНКУ**

**Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Чернігів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Чернігівському національному технологічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Вдовенко Наталія Михайлівна,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри глобальної економіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Козловський Сергій Володимирович,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри підприємництва,
корпоративної та просторової економіки;

доктор економічних наук, професор
Шапошников Костянтин Сергійович,
Причорноморський науково-дослідний інститут
економіки та інновацій,
директор.

Захист відбудеться „26” вересня 2019 р. о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 79.051.04 у Чернігівському національному технологічному університеті за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95, ауд. 318.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Чернігівського національного технологічного університету за адресою: 14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Автореферат розісланий „26” серпня 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

В. В. Виговська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процеси інтеграції до європейського економічного співтовариства, наявність потужних конкурентів на європейських ринках та високі вимоги як до якості, так і безпеки продуктів харчування, спонукають до формування комплексу заходів з виокремленням методичного інструментарію забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу, який безпосередньо пов'язаний з продовольчою безпекою країни. Крім того, важливим є вирішення проблемних питань виходу на європейський ринок галузей з виробництва, збереження, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, а також галузей, що безпосередньо виготовляють засоби виробництва та обслуговування для агропромислового комплексу в умовах інтеграційних процесів.

Разом з тим, зважаючи на постійне зростання рівня відкритості ринків та зниження ступеня протекціонізму, одним із найбільш важливих факторів, що визначатиме в майбутньому здатність товару, сільськогосподарського виробника, аграрного сектору, країни в цілому протистояти викликам на внутрішньому і на європейському ринках, виступає конкурентоспроможність. Необхідність забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу на основі визначення конкурентних переваг визначають нагальність наукового пошуку нових методів, форм, інструментів її підвищення, що сприятиме подальшому розвитку ринкових відносин в Україні та матиме безпосередній вплив на добробут населення.

Увага до забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу не є випадковою, що підтверджує значна кількість ґрунтовних наукових досліджень. Теоретико-практичні аспекти формування наукового базису конкурентоспроможності досліджували такі науковці як: О. Агафоненко, І. Алтухова, В. Артеменко, Я. Базилюк, Б. Балласа, М. Банс, С. Брю, О. Васюта, В. Вольф, П. Зав'язлов, Н. Вдовенко, О. Вишневська, В. Жежуха, О. Загурський, С. Кваша, М. Келер, Н. Ковшун, С. Козловський, П. Курмаєв, С. Мельник, А. Остапенко, Л. Піддубна, І. Паризький, П. Саламон, Ю. Трокоз, Р. Фатхутдінов, К. Шапошников, М. Шевченко та інші вчені, яких вважають відомими дослідниками з фундаментальних питань економічної науки.

Віддаючи належне цінності наукового доробку згаданих вчених у сфері обґрунтування моделі галузевої конкурентоспроможності зазначимо, що завдання забезпечення конкурентних переваг національного агропромислового комплексу в умовах євроінтеграції ставить перед наукою нові запити щодо вирішення проблеми виходу галузевих виробників на ринок ЄС. Подальшого наукового обґрунтування потребують концептуальні підходи до підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу в умовах дії Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Існує об'єктивна необхідність додаткового осмислення методичної складової щодо формування національної аграрної політики. Актуальність та практична значущість вирішення вказаних вище проблем зумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили мету та завдання, а також об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт:

– Чернігівського національного технологічного університету за темою: «Розвиток економіки в умовах глобалізаційних викликів: національний та регіональний виміри» (номер державної реєстрації 0116U003596), де особистий внесок автора полягає у розробленні методичного інструментарію забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу в умовах інтеграції до європейського ринку;

– Національного університету біоресурсів і природокористування України за темами: «Прикладні рішення забезпечення конкурентоспроможності рибного господарства у нових умовах функціонування національної економіки» (номер державної реєстрації 0118U000306), «Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ з ЄС» (номер державної реєстрації 0115U003456), де розроблено модель прогнозування рівня конкурентоспроможності агропромислового комплексу, яка базується на теорії нечіткої логіки, аналізу впливу нової системи державної підтримки виробників, визначенні конкурентних переваг вітчизняної продукції в контексті дії Угоди про ПЗЗВТ між Україною та Європейським Союзом.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних положень та розроблення науково-практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу в умовах інтеграції до європейського ринку.

Досягнення поставленої мети зумовило визначення та вирішення наступних завдань:

– розвинути теоретичні засади забезпечення конкурентоспроможності галузей національної економіки;

– розкрити сутнісно-функціональні характеристики забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу;

– поглибити наукове обґрунтування підходів до формування конкурентного середовища в аграрному секторі в умовах інтеграції до європейського ринку;

– виявити проблеми становлення та розвитку національного агропромислового комплексу під впливом євроінтеграційних тенденцій;

– визначити детермінанти європейського досвіду формування конкурентного середовища аграрного ринку та оцінити можливості його застосування в Україні;

– розробити пропозиції щодо забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу;

– удосконалити інструментарій оцінювання конкурентних переваг аграрного сектору в зовнішній торгівлі товарами та при виробництві нішевих продуктів;

– здійснити економічне прогнозування наслідків введення нової системи державної підтримки виробників з урахуванням пріоритетних напрямів підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, науково-методичних та практичних аспектів забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження. Теоретичною та методичною основою дисертації є базові положення економічної теорії, науковий доробок вітчизняних і зарубіжних учених з питань конкурентоспроможності агропромислового комплексу в умовах євроінтеграції. У процесі виконання роботи було використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, які дозволили реалізувати концептуальну єдність дослідження: системний, структурний та діалектичний методи – в процесі обґрунтування економічної сутності конкурентоспроможності; логічний, економіко-математичний – при формуванні підходів до системи факторів, які впливають на конкурентоспроможність, а також при виокремленні методичного інструментарію оцінки розрахунку індексу відносної експортної конкурентоспроможності у зовнішній торгівлі продукцією в умовах інтеграції до європейського ринку; порівняльний, статистичний та факторний – у процесі систематизації підходів до використання на практиці елементів інституційного середовища європейського аграрного ринку; наукового абстрагування та синтезу – при визначенні напрямків розвитку вітчизняного агропромислового комплексу в умовах дії Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС; нечіткої логіки – при розробленні моделі прогнозування рівня конкурентоспроможності агропромислового комплексу.

Статистичну та фактологічну основу наукового дослідження становлять нормативно-правові акти щодо забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу в умовах інтеграції до європейського ринку, статистичні матеріали та звітні дані Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, офіційні дані Німецько-українського агрополітичного діалогу, ресурси мережі Інтернет, наукові здобутки вчених і практиків, осмислення власних спостережень та аналітичних напрацювань.

Наукова новизна одержаних результатів. Результати дослідження, що містять наукову новизну та виносяться на захист полягають у такому:

удосконалено:

– методичний підхід до оцінки рівня та стану забезпечення конкурентних переваг національного агропромислового комплексу, який, на відміну від існуючих, передбачає розрахунок сукупності показників, спрямованих на ідентифікацію конкурентних переваг такого комплексу: ресурсних, структурних, технологічних, управлінських, ексклюзивності продукції, і на цій основі дозволяє обґрунтовано запропонувати механізми створення сприятливого конкурентного середовища. Такий підхід сприятиме більш рельєфному відображенню продуктивності національної економіки, її здатності досягати зростання, комплексному визначенню динаміки конкурентних переваг АПК України у зовнішній торгівлі за товарними позиціями;

– науково-практичний підхід до обґрунтування використання механізмів надання дотацій задля формування конкурентних переваг суб'єктів

національного агропромислового комплексу, особливістю якого є використання моделі часткової рівноваги «AGMEMOD», що дозволяє оцінити можливі наслідки введення системи державної підтримки виробників продукції в умовах інтеграції до європейського ринку;

– наукові положення щодо формування системи спільної організації аграрних ринків, побудованих за галузевою ознакою, що, на відміну від існуючих, обґрунтовує необхідність адаптації механізмів їх функціонування, застосування взаємопов'язаних важелів правового й економічного впливу, інструментів регулювання і включає комплекс можливостей виходу виробників на європейський ринок органічної продукції з доданою вартістю;

– концептуальну основу функціонування агропромислового комплексу в частині ідентифікації критеріїв для розподілу нетарифних заходів за категоріями: технічні бар'єри, санітарні та фітосанітарні заходи, кількісні обмеження, передвдвантажувальні інспекції, контроль над цінами і доведено необхідність враховувати специфічні елементи макроекономічної політики держави при імплементації вимог та положень Повної та всеохоплюючої Угоди про вільну торгівлю між Україною та Європейським Союзом;

набули подальшого розвитку:

– категоріально-понятійний апарат економічної науки за рахунок уточнення поняття «розумна конкурентоспроможність агропромислового комплексу», яке, на відміну від наявних, розкрито через здатність галуззю виробляти товари, що не становлять загрози споживачу, і застосовують методи для зниження негативного впливу на довкілля, які можливо реалізувати за рахунок регламентації та контролю правил функціонування суб'єктів господарювання на аграрному ринку в умовах внутрішньої та зовнішньої конкуренції. Запропоноване трактування забезпечує логіку та комплексність вивчення інструментів і засобів формування конкурентних переваг агропромислового комплексу з урахуванням вимог європейського аграрного ринку та окреслює подальші напрями їх удосконалення;

– обґрунтування пріоритетних напрямів забезпечення конкурентних переваг національного агропромислового комплексу, в частині окреслення структури зовнішньої торгівлі на основі розрахунку індексу виявленої порівняльної переваги (RCA), індексу відносної експортної конкурентоспроможності (RXA), індексу відносних торговельних переваг (RTA). Це стало основою для розробки пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах;

– теоретичні уявлення про закономірності функціонування агропромислового комплексу на основі обчислення індикаторів формування ресурсів, що, на відміну від існуючих, надало можливість враховувати як специфічні особливості галузей аграрного сектору економіки, так і вплив євроінтеграційних процесів на галузеву структуру валового виробництва, що сприятиме врахуванню сильних сторін, можливостей і загроз для агропромислового комплексу України у процесі поєднання інтересів держави, споживачів та виробників у процесі входження до європейського ринку;

– підходи до обґрунтування пропозицій щодо забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу в частині застосування методів нечіткої логіки для окреслення пріоритетних напрямів торговельної спеціалізації країни та визначення розміру загальнокорисного ефекту, отриманого від зменшення імпорту або збільшення експорту при зростанні внутрішнього виробництва. Прикладне використання такого підходу сприятиме підвищенню рівня наукової аргументації при розробці програм надання державної підтримки суб'єктам АПК, залучення фінансування, адаптації до європейських умов ведення аграрного бізнесу.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертаційній роботі положення є підґрунтям для подальших наукових досліджень, розвитку теоретичних узагальнень та розроблення комплексу заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу в умовах інтеграції до європейського ринку. Рекомендовані результати дослідження пройшли апробацію, що підтверджено документами і, зокрема, Міністерства аграрної політики та продовольства України, де на практиці використовуються методичні засади щодо формування системи факторів, які мають безпосередній вплив на конкурентоспроможність національного агропромислового комплексу при виході на європейські ринки (довідка № 37-11-15/2624 від 05.02.2019 р.).

Положення дисертації використані в роботі Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної державної адміністрації при розробленні рекомендацій направлених на дослідження існуючого рівня конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу на основі теорії нечіткої логіки та визначення конкурентних переваг (довідка № 623/01 від 26.03.2018 р.).

Наукові розробки використано Відділом агропромислового розвитку Бородянської районної державної адміністрації при формуванні системи факторів, які впливають на конкурентоспроможність АПК та управління конкурентними перевагами на всіх стадіях виробництва (довідка № 21 від 23.01.2019 р.).

Висновки та пропозиції дисертації впроваджено в господарську діяльність ТОВ «Аграрна Фрут Лука» при застосуванні правил функціонування європейського аграрного ринку у розвиткові органічного виробництва, що матиме попит на європейських ринках (довідка № 27-Н/18-22 від 03.12.2018 р.).

Окремі розробки запроваджено у практичну діяльність «Вінницький олійножировий комбінат» при обґрунтуванні резервів збуту вітчизняної продукції на європейських ринках за цінами вищими, ніж на внутрішньому ринку України (довідка № 124 від 28.11.2018 р.).

Теоретичні положення та практичні результати дослідження впроваджені в навчальний процес Чернігівського національного технологічного університету, зокрема, при викладанні дисциплін «Макроекономіка», «Регіональна економіка», «Міжнародна економіка», «Державне регулювання економіки» (акт № 34 від 29.11.2018 р.) та Національного університету біоресурсів і природокористування України при викладанні дисциплін «Національна економіка», «Прикладна економіка», «Глобальна економіка» (акт № 13 від 14.03.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові результати та пропозиції, що містяться в роботі, одержані автором особисто і викладені в опублікованих працях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження доповідалися та обговорювалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність економіки України в процесі глобалізації» (м. Запоріжжя, 7-8 травня 2015 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 04 червня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Науковий диспут: питання економіки, підприємництва та фінансів» (м. Дніпропетровськ, 5-6 серпня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Регулювання міжнародних економічних відносин: проблеми та перспективи» (м. Київ, 8-9 грудня 2017 р.); International scientific conference Economy and Management Economy and management «Modern Transformation in the Age of Globalization» (Klaipeda, March 24, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції «Тенденції розвитку економіки у 2017 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти» (м. Одеса, 12 грудня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна економіка: стан та перспективи подальшого співробітництва з країнами ЄС» (м. Запоріжжя, 03 лютого 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано у 19 наукових працях загальним обсягом 7,23 друк. арк., особисто автору належить 6,91 друк. арк., з яких 1 монографія у співавторстві обсягом 1,04 друк. арк., 2 статті у наукових фахових виданнях України обсягом 0,82 друк. арк., 7 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних обсягом 3,13 друк. арк., 1 свідоцтво на авторське право України обсягом 0,31 друк. арк., 1 стаття в іншому науковому виданні обсягом 0,43 друк. арк. та 7 тез наукових доповідей обсягом 1,18 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок. Робота містить 40 таблиць та 25 рисунків, 15 додатків, розміщених на 38 сторінках. Список використаних джерел налічує 213 найменувань і розміщений на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення результатів, наведено відомості про апробацію результатів.

У першому розділі «**Теоретико-методичні засади формування конкурентоспроможності агропромислового комплексу**» висвітлено науково-теоретичні підходи щодо забезпечення конкурентоспроможності агропромислового комплексу при інтеграції до європейського ринку; систематизовано методичні засади визначення галузевої конкурентоспроможності з оцінкою її впливу на

конкурентоспроможність агропромислового комплексу; розглянуто еволюцію підходів при формуванні конкурентних переваг галузей національної економіки.

Встановлено, що можливості виокремлення сучасних пріоритетів в контексті забезпечення конкурентоспроможності узгоджені із потребою інтеграції України в систему, де домінують конкурентоспроможні галузі і виробники.

Аналіз еволюції поглядів представників різних течій економічної теорії дозволив нам зробити висновок, що будь-який пошук напрямів забезпечення конкурентоспроможності галузей містить в собі методичний інструментарій з визначення їх готовності до довготривалої взаємодії на європейських ринках як самостійної та ефективної організаційної структури національної економіки.

Узагальнено існуючі трактування визначення «конкурентоспроможності», що дозволило запропонувати авторське визначення поняття «розумна конкурентоспроможність агропромислового комплексу», в якому акцентується увага на здатності галузі виробляти товари, що не становлять загрози споживачу, і застосовують методи для зниження негативного впливу на довкілля, які можливо реалізувати за рахунок регламентації та контролю правил функціонування суб'єктів господарювання на аграрному ринку в умовах внутрішньої та зовнішньої конкуренції. Позиція автора полягає в тому, що забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу на основі визначення конкурентних переваг сприятиме у подальшому виробленню нішевих продуктів з доданою вартістю.

Обґрунтовано, що сучасні методики дослідження здатні віддзеркалювати теоретичні та прикладні можливості конкурентоспроможності агропромислового комплексу, а також концентроване вираження економічного, науково-технічного, виробничого, управлінського та іншого потенціалу, яким володіє країна і який реалізується в товарах, послугах, що успішно протистоять конкуруючим з ними іноземним товарам на внутрішньому і зовнішньому ринках. При цьому, питання виявлення резервів зростання конкурентоспроможності, необхідно розглядати на всіх рівнях, де вона має місце (рис. 1).

За результатами проведених наукових досліджень автором враховано, що в сучасних умовах розвитку економічної теорії і практики погляди вчених суттєво змістились у бік підтримки національного агропромислового комплексу, який здатний змінювати свої конкурентні позиції.

У цьому контексті окремим блоком виділено підходи щодо оцінки впливу комплексу показників, які будуть відображати процеси, що відбуваються на ринку. Доведено, що лише інтегративне поєднання методів, методик та показників оцінки конкурентоспроможності дозволяє найбільш точно відобразити ситуацію на ринку з урахуванням аграрних пріоритетів.

Враховуючи логіку дослідження для вирішення проблеми забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу в умовах інтеграції до європейського ринку, запропоновано методичний підхід до оцінки змісту та наслідків формування структури зовнішньої торгівлі, яка заснована на порівняльних перевагах і виключає регулювання з боку держави.

Запропоновано акцентувати увагу на необхідності застосування індексу виявленої порівняльної переваги (RCA), індексу відносної експортної

конкурентоспроможності (RХА), індексу відносних торговельних переваг (RТА). Обгрунтовано, що індекс виявленої порівняльної переваги показує, в яких товарах країна має порівняльні переваги і розраховується за формулою 1.1.

$$RCA_{ij} = (x_{ij} / X_j) / (x_{iw} / X_w), \quad (1.1)$$

де RCA_{ij} є індексом виявленої порівняльної переваги для i -го товару j -ї країни; x_{ij} – експорт i -го товару j -ї країни; X_j – загальний обсяг експорту j -ї країни; x_{iw} – світовий експорт i -го товару; X_w – загальний світовий експорт

Встановлено, що загальна частка експорту країни в товарах, що представляють інтерес, є більшою, ніж частка у світовій торгівлі. Якщо $RCA_{ij} < 1$, то такі товари мають порівняльні невігоди. Якщо $RCA_{ij} > 1$, то i -й товар j -ї країни має порівняльні переваги.

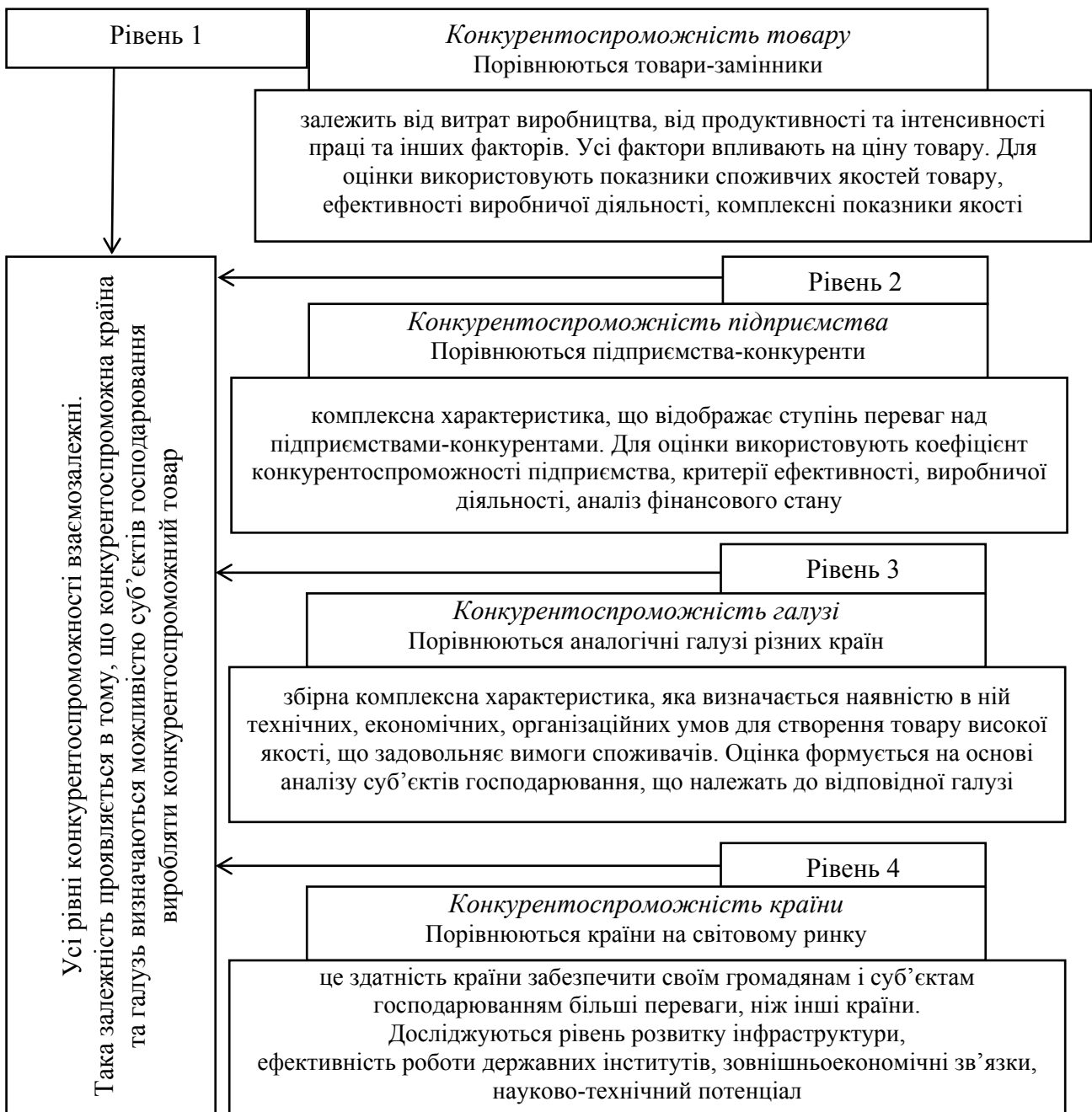

Рис. 1. Методична складова формування конкурентоспроможності *

* Джерело: систематизовано автором

Індекс відносної експортної конкурентоспроможності (RXA) визначають як відношення частки країни в експорті певного товару до її частки в експорті всіх інших товарів (формула 1.2). Якщо значення індексу $RXA > 1$, то країна має порівняльні конкурентні переваги щодо експорту товару для якого проводиться дослідження, якщо < 1 , то це вказує на конкурентні невігоди.

$$RXA_{ij} = (X_{ij} / \sum_{l, l \neq j} X_{ij}) / (\sum_{k, k \neq j} X_{kj} / \sum_{k, k \neq 1} \sum_{l, l \neq j} X_{kl}), \quad (1.2)$$

де X – експорт, i та k – види товарів, j та l – країни.

Для розрахунку індексу відносних торговельних переваг (RTA) використовують показники експорту та імпорту певного товару, формула (1.3).

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMP_{ij}, \quad (1.3)$$

де RTA_{ij} – індекс відносних торговельних переваг i – го товару у j – й країні, RXA – індекс відносної експортної конкурентоспроможності i – го товару в j – й країні, RMP_{ij} – індекс відносної залежності від імпорту i – го товару у j – й країні.

Визначено, що метод, який покладено в основу розрахунку індексу RTA враховує експорт та імпорт, а звідси, є більш досконалим в межах системного дослідження конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу, включаючи нерівні економічні позиції та різні торговельні режими.

У другому розділі «Сучасний стан та тенденції функціонування конкурентоспроможного національного агропромислового комплексу в Україні та світі» проаналізовано сучасний стан і тенденції національного агропромислового комплексу України в умовах євроінтеграції; здійснено оцінку методичної складової щодо формування аграрної політики та конкурентного середовища європейського аграрного ринку; узагальнено зарубіжний досвід надання підтримки аграрному сектору та здійснено оцінку європейського і вітчизняного ринку органічної продукції в аспекті торговельної спеціалізації ЄС.

У роботі визначено, що виробництво продукції в Україні в аграрному секторі у 2018 р. в порівнянні з 2017 р. зросло на 7,8 %, а в 2018 р. індекс сільськогосподарської продукції становив 107,8 %. Проведений аналіз динаміки вітчизняного виробництва в рослинництві у 2018 р. засвідчив, що показники валового виробництва на 2,1 % більше, ніж обчислені у 2017 р. (рис. 2).

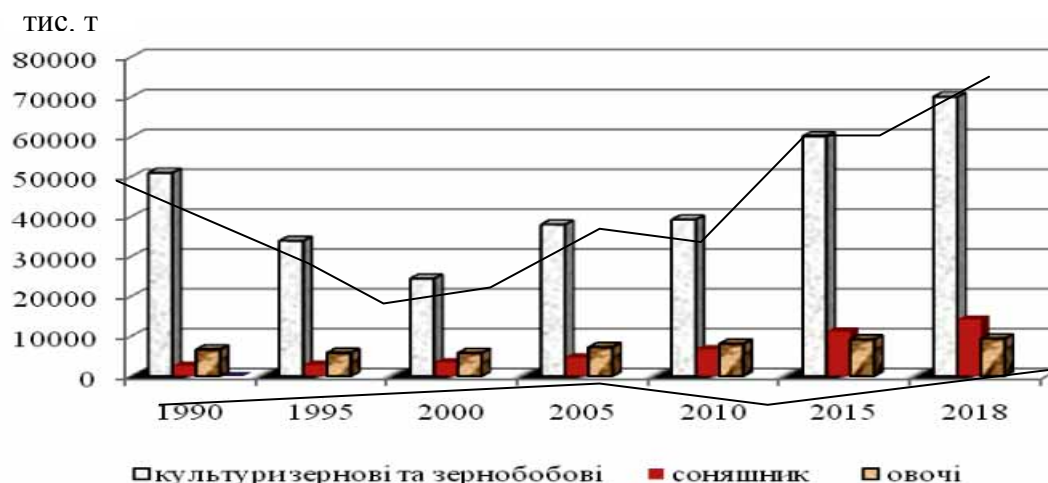

Рис. 2. Динаміка розвитку рослинництва в Україні у 1990 - 2018 рр. *
Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Спостерігається зростання обсягів зернових та зернобобових культур у 2018 р. в порівнянні з 1990 р. та 2000 р. на 19,04 тис. т і 45,59 тис. т відповідно; соняшника на 11,59 тис. т і 10,71 тис. т відповідно. Зниження обсягів у 2018 р. в порівнянні з 1990 р. можна спостерігати за товарною позицією буряк цукровий фабричний на 58,23 тис. т та зростання у 2000 р. на 0,769 тис. т.

Водночас, порівняно із 2016 р. продукції рослинництва виробники у 2017 р. виростили на 109,8 млрд грн менше. Частка продукції тваринництва складає 28,0 %. При порівнянні ефективності виробництва з наявними земельними ресурсами встановлено, що у 2017 р. на 1 га сільськогосподарських угідь вироблено 7 тис. грн, зокрема продукції рослинництва – 5,05 тис. грн, продукції тваринництва – 1,9 тис. грн. Визначено, що із 69,7 млрд грн тваринницької продукції, 37,7 млрд грн (або 54,1 %) вироблено господарствами населення.

Як показують дослідження, до кінця 2018 р. у всіх категоріях господарств налічувалося 3,3 млн гол. великої рогатої худоби, зокрема корів – 2,1 млн гол., 6,0 млн гол. свиней, 1,2 млн гол. овець і кіз, 264,7 тис. гол. коней. Порівняно із 2017 р. зниження показника становило мінус 4,1 %, 4,3 %, 8,8 %, 0,4 % та 9,1 %. При цьому спостерігається значне зниження поголів'я великої рогатої худоби у 2018 р. до 3530,8 тис. гол від 25194,8 тис. гол. у 1990 р. (рис. 3). Водночас визначено, що агропромисловим комплексом у 2018 р. вироблено м'яса всіх видів у забійній вазі 2318,2 тис. тонн, що на 0,3 % більше, ніж у 2017 р. Аналітичні розрахунки підтвердили, що з урахуванням внутрішніх і зовнішніх обставин обґрунтована доцільність державної підтримки галузі за допомогою бюджетних дотацій, податкових пільг. Саме такі заходи сформують виробничий потенціал, визначають конкурентні позиції України з переорієнтацію на європейські ринки збуту товарів з наявними конкурентними перевагами.

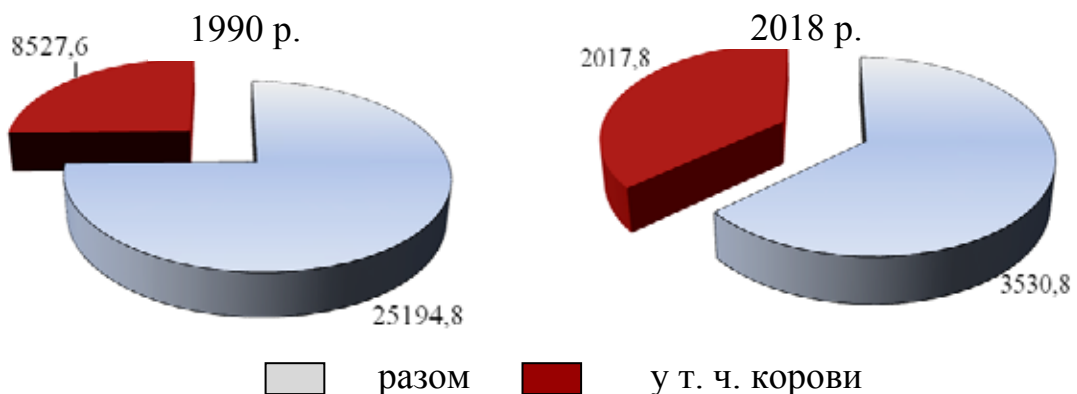

Рис. 3. Обсяги виробництва великої рогатої худоби в Україні у 1990 р. та 2018 р., тис. гол. *

* Джерело: побудовано автором

У процесі дослідження акцентовано увагу на застосуванні інструментів внутрішнього регулювання аграрного ринку, яке показує, що вітчизняний агропромисловий комплекс перебуває лише на початку свого розвитку в площині оцінки змісту і наслідків регулювання. Згідно з досвідом країн Євросоюзу запропоновано наступні заходи для забезпечення конкурентоспроможного галузевого розвитку: дотування експорту; обмеження імпорту; квотування

виробництва окремих видів товарів для зовнішній торгівлі та при виробництві нішевих продуктів; фінансування складського зберігання; інтервенційні закупівлі; нетарифні засоби захисту внутрішнього аграрного ринку; ціноутворення на сільськогосподарську продукцію; митна політика.

Встановлена тенденція має стати підґрунтям для реалізації заходів, які сприятимуть узгодженню методичних пріоритетів для галузей, що займають відповідну нішу на ринку органічної продукції з використанням досвіду застосування PESTEL-аналізу, посилення конкурентної позиції та можливостей виходу вітчизняних виробників на європейський ринок органічної продукції.

У третьому розділі **«Шляхи забезпечення конкурентоспроможності агропромислового комплексу в контексті інтеграції до європейського ринку»** висвітлено концептуальні підходи щодо підвищення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу в умовах дії Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС; запропоновано показники для оцінки конкурентних переваг аграрного сектору в зовнішній торгівлі товарами, зокрема при виробництві нішевих продуктів; удосконалено механізм державної підтримки, надання дотацій в умовах євроінтеграції.

Встановлено, що подальша імплементація концептуальних засад досягнення конкурентоспроможності агропромислового комплексу, його специфічні риси, роль і місце в структурі національної економіки, дають підстави стверджувати, що Угода про ПВЗВТ між Україною та ЄС сприяє поліпшенню торговельних відносин.

Практична реалізація можливостей виходу на європейський ринок акцентує увагу на розробці моделі оцінювання рівня галузевої конкурентоспроможності на основі методів нечіткої логіки. Для встановлення ієрархічних зв'язків між факторами, що впливають на рівень конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу, їх згруповано в такі групи: виробничо-економічні (v); фінансові (f); просторові (p). Лінгвістичні змінні факторів v , f , p у вигляді співвідношень на ведемо у формулах (3.1–3.3):

$$v = f_v(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5, x_6), \quad (3.1)$$

$$f = f_f(x_7, x_8, x_9, x_{10}), \quad (3.2)$$

$$p = f_p(x_{11}, x_{12}, x_{13}, x_{14}, x_{15}, x_{16}, x_{17}), \quad (3.3)$$

де $x_1 \dots x_6$ – виробничо-фінансові фактори; $x_7 \dots x_{10}$ – фінансові фактори; $x_{11} \dots x_{17}$ – просторові фактори.

Вихідну величину, тобто рівень конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу, можна визначити за формулою (3.4):

$$K = f_K(v, f, p, t), \quad (3.4)$$

де v , f , p та t – лінгвістичні змінні, що описують відповідно виробничо-економічні, фінансові, просторові фактори впливу та період прогнозування.

Подальше впровадження концептуальних науково-методичних основ забезпечення конкурентоспроможного розвитку агропромислового комплексу призвело до актуалізації розрахунків. Отримані результати засвідчують, що протягом 2020 р. прогнозний рівень конкурентоспроможності національного

агропромислового комплексу погіршиться до класу 4 – «незадовільний рівень конкурентоспроможності». З 2021 р. виявлено тенденцію до зростання і в 2030 р. рівень конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу буде віднесено до класу 3 – «задовільний рівень конкурентоспроможності».

Запропоновано удосконалений інструментарій оцінювання конкурентних переваг аграрного сектору в зовнішній торгівлі товарами та при виробництві нішевих продуктів. Наприклад, експорт мороженого судака склав 13784,5 кг, філе судака – 125466,0 кг, що у перерахунку на сирець становить 320117 кг. Так, експорт сирцю становив 333900,6 кг або 333,9 т у 2018 р. Тому судак нині є перспективним видом риби для експорту в країни ЄС за розрахунками індексу відносної експортної конкурентоспроможності (RXA) і має відповідні конкурентні переваги у зовнішній торгівлі (табл. 1). Значення індексу RXA інтерпретовано так: якщо показник є більшим від 1, то Україна має порівняльні конкурентні переваги щодо експорту риби свіжої, охолодженої, судака, чорної ікри, філе рибного, рибного фаршу, якщо ж меншим від 1, то це вказує на конкурентні невігоди, зокрема за позиціями риба морожена, ракоподібні.

Таблиця 1

Визначення індексу відносної експортної конкурентоспроможності (RXA) у зовнішній торгівлі окремими видами риби та рибної продукції, 2012–2018 рр. *

Вид продукції	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Риба морожена, крім рибного філе та іншого м'яса риб	0,30	0,20	0,10	0,15	0,10	0,11	0,12
Риба свіжа або охолоджена крім рибного філе та іншого м'яса риб	1,40	1,35	1,51	1,20	1,10	1,12	1,13
Філе рибне та інше м'ясо риб (фарш), свіже, охолоджене, морожене	1,1	1,15	1,30	1,30	1,40	1,42	1,41
Судак	1,30	1,30	1,50	1,50	1,57	1,52	1,56
Ікра осетрових (чорна ікра), її замітники	1,63	1,55	1,50	1,30	1,30	1,28	1,32
Ракоподібні з панцерами або без панцерів, живі, свіжі, охолоджені, морожені, сушені, солоні або у розсолі	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	0,22	0,25

* Джерело: побудовано автором

Дослідження підтвердило наші припущення про те, що вартість внутрішніх ресурсів, які використані для виробництва м'яса курей, яєць, риби свіжої, охолодженої, судака, чорної ікри, філе рибного, рибного фаршу, молока, пшениці, жита, ячменю, кукурудзи на зерно, сої, ріпаку, насіння соняшнику є меншою, ніж обсяг залучених коштів. Спрямування таких товарів на експорт матиме конкурентні переваги у зовнішній торгівлі. Водночас розраховано, що номінальні ціни на пшеницю, а також олійні культури знизяться майже на 30 % до 2024 р. у постійних цінах порівняно із середньою ціною у 2018 р.

Розроблено рекомендації, спрямовані на удосконалення методичних підходів до забезпечення конкурентоспроможності агропромислового комплексу через використання новітніх механізмів надання дотацій. Вказане дозволило вибудувувати засади конкурентоспроможного розвитку на основі моделі часткової рівноваги «AGMEMOD» та оцінити можливі наслідки введення системи державної підтримки виробників продукції в умовах інтеграції до європейського ринку. Базуючись на розрахунках, запропоновано результати

моделювання розвитку галузей агропромислового комплексу за сценаріями у порівнянні до Базового сценарію. «Сценарій-1» розроблено для оцінки наслідків введення нової системи підтримки сільськогосподарських виробників, яка діяла у 2017 р. За розробленими підходами побудовано сценарії державної підтримки виробників у секторах тваринництва, овочівництва, садівництва, зокрема нішевих культур винограду, фруктів, ягід, горіхів, тютюну. Альтернативний «Сценарій-2» виключає з групи отримувачів дотацій виробників м'яса птиці та яєць. Встановлено, що експорт свинини у 2030 р. за усіх сценаріїв буде майже однаковим, однак меншим за «Сценарієм-2». Результати прогнозування свідчать, що внаслідок надання дотацій, відбудеться збільшення обсягів виробництва і споживання та зменшення імпорту, зокрема свинини (табл. 2).

Таблиця 2

Результати прогнозування розвитку галузі свинарства на основі моделі часткової рівноваги «AGMEMOD» *

Індикатори	Сценарій	Значення у 2017 р., тис. т	Значення у 2030 р., тис. т	Зміна порівняно з Базовим у 2030 р.
Виробництво	Базовий	847,70	862,28	
	«Сценарій-1»	846,93	886,41	+ 0,12 %
	«Сценарій-2»	847,16	894,81	+ 0,14 %
Споживання	Базовий	848,95	912,16	
	«Сценарій-1»	849,00	912,89	+ 0,01 %
	«Сценарій-2»	849,06	912,92	+ 0,01 %
Імпорт	Базовий	11,17	51,10	
	«Сценарій-1»	10,97	49,32	- 1,83 %
	«Сценарій-2»	10,77	48,29	- 2,01 %
Експорт	Базовий	12,92	12,93	
	«Сценарій-1»	12,90	12,95	- 0,13 %
	«Сценарій-2»	12,87	12,19	- 0,16 %

Джерело: складено на основі матеріалів Державної служби статистики України, офіційні дані моделі «AGMEMOD» АПД, Міністерства аграрної політики та продовольства України

Результати моделювання сценаріїв державної підтримки висвітлюють, що до 2030 р. обсяги виробництва, споживання, експорту та імпорту продукції є незмінними для галузей з виробництва яловичини, телятини, баранини, козлятини, молока. Доведено, що досягнення прогнозних обсягів виробництва до 2030 р. залежить не лише від наявності економічних передумов. Тут роль важливу відіграють галузеві резерви. Зокрема у процесі виробництва свинини при розмірі дотацій у 139 млн грн спостерігається приріст на 26 млн грн, тоді можна розглядати та трактувати їх вплив як позитивний.

Авторське бачення полягає в тому, що розроблений комплекс практичних заходів забезпечення конкурентоспроможності агропромислового комплексу спроможний задовольнити інтереси усіх учасників ринку, ґрунтуючись на складових блоках Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 806-р від 17.10.2013 у напрямі розвитку національної економіки та досягнення високих соціальних стандартів в умовах інтеграції до європейського ринку.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано вирішення важливого наукового завдання, яке полягає в обґрунтуванні науково-методичних основ, теоретичних положень і розробленні комплексу практичних заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу в умовах інтеграції до європейського ринку. Отримані результати дозволили сформулювати такі висновки теоретико-методичного та науково-практичного характеру:

1. Емпірично підтверджено та теоретично доведено, що розвиток економічних систем у сучасних умовах вимагає новітніх підходів щодо розуміння можливостей виходу на ринок галузей з виробництва, збереження, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції, а також галузей, що обслуговують та виготовляють засоби виробництва для агропромислового комплексу. Досліджені наукові засади дозволили з'ясувати природу викликів і суперечностей у пошуку резервів забезпечення конкурентоспроможності. Це дало змогу запропонувати авторське трактування поняття «розумна конкурентоспроможність агропромислового комплексу» як здатність галузі успішно функціонувати в умовах конкуренції та інтеграції до європейського ринку.

2. У процесі опрацювання низки теоретичних підходів щодо визначення економічної сутності конкурентоспроможності галузей національної економіки отримали подальший розвиток науково-методичні основи визначення детермінант конкурентоспроможності агропромислового комплексу економіки, які дозволили виявити базові умови, що передбачають наявність сприятливих природно-кліматичних, соціально-економічних передумов, структуру споживання ресурсів. Дослідження еволюції існуючих наукових підходів дозволило встановити, що саме інтегративне поєднання методів, методик та принципів оцінки конкурентоспроможності дозволяє найбільш точно відобразити ситуацію на ринку в умовах трансформаційних перетворень з урахуванням фундаментальних характеристик середовища ведення аграрного бізнесу.

3. Науково обґрунтовано концептуальний підхід до оцінки порівняльних переваг національного агропромислового комплексу, що ґрунтується на відносності конкурентоспроможності як категорії. Пропонується акцентувати увагу на необхідності розрахунку індексу виявленої порівняльної переваги, індексу відносної експортної конкурентоспроможності, індексу відносних торговельних переваг. З урахуванням внутрішніх і зовнішніх обставин обґрунтована диференціація факторів виробництва, нерівномірність розподілу їх всередині країн. Вказано, що чим більша різниця в порівняльних витратах виробництва країн-учасників системи міжнародного поділу праці, тим більшим є ефект від участі в такому обміні та в напрямі входження до європейського ринку.

4. Здійснено критичний аналіз особливостей функціонування вітчизняного агропромислового комплексу на основі індикаторів формування ресурсів, які включають показники: обсяг виробництва продукції, продуктивність праці, індекс продукції, обсяг виробництва на одиницю земельної площі. З урахуванням внутрішніх та зовнішніх обставин обґрунтована доцільність державної підтримки виробників через бюджетні дотації та податкові пільги.

Саме такі підходи сформуують виробничий потенціал, а також визначають конкурентні позиції України з переорієнтацією на європейські ринки збуту.

5. На основі впорядкування досвіду країн ЄС, до ефективних заходів та інструментів формування конкурентних переваг агропромислового комплексу віднесено та запропоновано застосовувати у вітчизняних реаліях наступні: ціноутворення на сільськогосподарську продукцію; квотування виробництва окремих видів продукції і фінансування складського зберігання; інтервенційні закупівлі; дотування експорту; митна політика; обмеження імпорту; нетарифні засоби захисту внутрішнього ринку. Реалізація таких заходів сприятиме узгодженню методичних пріоритетів при формуванні механізмів для галузей, що займають відповідну нішу на ринку органічної продукції з використанням PESTEL-аналізу, посилення конкурентної позиції галузей аграрного сектору та можливостей виходу вітчизняних виробників на європейський ринок органічної продукції.

6. Подальша імплементація концептуальних засад забезпечення конкурентоспроможності агропромислового комплексу, його специфічні риси, роль в структурі національної економіки, дають підстави стверджувати, що Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС сприяє поліпшенню торговельних відносин. Інструментами оптимізації є відкриття аграрного ринку через надання безмитного доступу в рамках квот, гармонізація українських законів, норм, стандартів з Директивами і Регламентами ЄС. Практична реалізація можливостей виходу на ринки ЄС сприяла розробці моделі оцінювання рівня галузевої конкурентоспроможності на основі методів нечіткої логіки, де у 2020 р. прогнозний рівень конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу погіршиться до класу 4 – «незадовільний рівень конкурентоспроможності». З 2021 р. виявлено тенденцію до зростання і в 2030 р. рівень конкурентоспроможності національного АПК буде віднесено до класу 3 – «задовільний рівень конкурентоспроможності».

7. Запропоновано концептуальний підхід до визначення взаємодії складових системи показників конкурентоспроможності агропромислового комплексу. Наведено удосконалений інструментарій оцінювання конкурентних переваг аграрного сектору в зовнішній торгівлі товарами та при виробництві нішевих продуктів, ґрунтуючись на розрахунку індексу відносної експортної конкурентоспроможності. Встановлено, що вартість внутрішніх ресурсів, які використані для виробництва м'яса курей, яєць, риби свіжої, охолодженої, судака, чорної ікри осетрових риб, філе рибного, рибного фаршу, молока, пшениці, жита, ячменю, кукурудзи на зерно, сої, ріпаку, насіння соняшнику є меншою, ніж обсяг залучених коштів. Натомість, спрямування таких товарів на експорт матиме конкурентні переваги у зовнішній торгівлі.

8. Встановлено, що досягнення прогнозних обсягів виробництва до 2030 р. залежить від економічних передумов. Для посилення позицій виробників на зовнішніх ринках слід сформуувати механізм державної підтримки через надання бюджетних дотацій. За розробленими підходами побудовано сценарії державної підтримки виробників у тваринництві, овочівництві, садівництві та нішевих культур, як виноград, фрукти, ягоди, горіхи, тютюн. Доведено, що у

процесі виробництва свинини при розмірі дотацій у 139 млн грн буде приріст на 26 млн грн, яєць і м'яса птиці відповідно 2,2 млрд грн і 71 млн грн внаслідок приросту виробництва, а вплив дотацій можна трактувати як позитивний. Результати моделювання сценаріїв державної підтримки висвітлюють, що до 2030 р. обсяги виробництва, споживання, експорту, імпорту продукції є незмінними при виробництві яловичини, телятини, баранини, козлятини, молока. Еластичність пропозиції за ціною найнижча у яловичини і баранини. Крім виробничих факторів, реалізація експортного потенціалу залежатиме від наявних конкурентних переваг вітчизняної продукції в торгівлі з ЄС, що призведе до системних змін у забезпеченні конкурентоспроможності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації: Монографії:

1. Варшавська Н. Г. Конкурентоспроможність вітчизняного агропромислового комплексу в напрямі входження до європейського ринку. Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ з ЄС: [колективна монографія]. За ред. д.е.н, проф., академіка НААН Кваші С. М. К.: НУБіП України, 2018. С. 47–63. *(Здобувачем обґрунтовано та визначено вплив показників на забезпечення конкурентоспроможності в галузях національної економіки).* (1,04 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Варшавська Н. Г. Детермінанти формування системи міжнародної конкурентоспроможності. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія: Економіка.* 2016. Т. 21. Вип. 1. С. 32–35. (0,38 друк. арк.).

3. Варшавська Н. Г. Спільна аграрна політика ЄС: генезис, основні цільові орієнтири для України. *Економіка і організація управління.* 2016. № 2 (22). С. 215–222. (0,44 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних:

4. Варшавська Н. Г. Складові конкурентних переваг агропромислового комплексу. *Інфраструктура ринку [електронний ресурс].* 2017. Вип 5. С. 10–14. Режим доступу: <http://market-infr.od.ua/uk/5-2017>. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*]. (0,41 друк. арк.).

5. Варшавська Н. Г. Конкуренція та конкурентоспроможність: економічна сутність та методи оцінки. *Причорноморські економічні студії.* 2017. Вип. 13 (1). С. 7–12. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*; *НБУ ім. В. В. Вернадського*]. (0,43 друк. арк.).

6. **Варшавська Н. Г.,** Кулявець В. Г. Розвиток та зміни ролі регіонів та регіональної інтеграції під впливом глобальних економічних зрушень. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки.* 2017. Вип. 22. Ч. 1. С. 15–19. *(Здобувачем розроблено модель розвитку процесів регіоналізації, яка забезпечує зняття бар'єрів та лібералізацію економічної взаємодії між національними економіками в контексті інтеграції до європейського ринку).* [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*]. (0,46 друк. арк.).

7. Варшавська Н. Г. Застосування принципів спільної аграрної політики на українському ринку АПК. Інтелект XXI. 2017. № 2. С. 85–91. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*]. (0,31 друк. арк.).

8. Варшавська Н. Г. Аналіз конкурентного середовища європейського аграрного ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. № 12. С. 55-59. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *НБУ ім. В. В. Вернадського; Index Copernicus*]. (0,42 друк. арк.).

9. Вдовенко Н. М., **Варшавська Н. Г.**, Павленко М. М. Забезпечення конкурентоспроможності галузей АПК в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2018. № 284. С. 204–211. (Здобувачем подано наукові поради, щодо розроблення нових концептуальних підходів щодо практичного застосування поняття «розумна конкурентоспроможність АПК» у контексті інтеграції національного агропромислового комплексу до європейського ринку). [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus*]. (0,57 друк. арк.).

10. Варшавська Н. Г. Оцінювання та прогнозування рівня конкурентоспроможності національного АПК України. *Економіка та держава*. 2018. № 3. С. 105–109. [фахове видання; міжнародні наукометричні бази: *Index Copernicus; Google Академія; Open and Access*]. (0,53 друк. арк.).

Стаття в іншому науковому виданні:

11. Варшавська Н. Г. Аналіз європейського ринку органічної продукції. *Economic and law paradigm of modern society*. 2016. Т. 2. С. 19–24. (0,43 друк. арк.).

Свідцтво на авторське право України:

12. Пріоритети у забезпеченні конкурентоспроможності галузей аграрного сектору економіки в контексті євроінтеграції. Вдовенко Н. М., **Варшавська Н. Г.** Авторське свідоцтво № 82965 від 19.11.2018. Рішення про реєстрацію авторського права № 83694 від 21.09.2018. (Здобувачем запропоновано рекомендації направлені на забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу України через призму збільшення частки експорту продукції у своїй структурі з орієнтацією на європейські ринки). (0,31 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

13. Варшавська Н. Г. Агропромисловий комплекс України: сучасний стан, проблеми, перспективи та шляхи підвищення конкурентоспроможності. *Конкурентоспроможність економіки України в процесі глобалізації*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Запоріжжя, 7–8 травня 2015 року: тези доповіді. м. Запоріжжя, 2015. С. 74–77. (0,13 друк. арк.).

14. Варшавська Н. Г. Розвиток органічного агровиробництва як чинник підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК України: регіональний аспект. *Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи*: III Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 04 червня 2015 року: тези доповіді. м. Київ, 2015. С. 95–98. (0,11 друк. арк.).

15. Варшавська Н. Г. Посилення конкурентоспроможності АПК України на європейському продовольчому ринку. *Питання економіки, підприємництва та*

фінансів: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпропетровськ, 5-6 серпня 2016 року: тези доповіді. м. Дніпропетровськ, 2016. С. 14–17. (0,21 друк. арк.).

16. Варшавська Н. Г. Україна та ЄС: аналіз потенційних загроз та перспектив співпраці у сфері аграрного господарства. *Регулювання міжнародних економічних відносин: проблеми та перспективи*: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 8–9 грудня 2017 року: тези доповіді. м. Київ, 2017. Ч. 1. С. 20–23. (0,15 друк. арк.).

17. Варшавська Н. Г. Розвиток органічного агровиробництва – як конкурентна перевага європейського аграрного ринку. *Economy and management: Modern Transformation in the Age of Globalization: International scientific conference*, Klaipeda, March 24, 2017: abstracts. Lithuania, 2017. P. 1. P. 17–21. (0,13 друк. арк.).

18. Варшавська Н. Г. Конкурентоспроможність галузі АПК на світовому ринку. *Тенденції розвитку економіки у 2017 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 12 грудня 2017 року: тези доповіді. м. Одеса, 2017. С. 22–25. (0,22 друк. арк.).

19. Варшавська Н. Г. Методи оцінки конкурентоспроможності. *Сучасна економіка: стан та перспективи подальшого співробітництва з країнами ЄС*: Міжнародна науково-практична конференція, м. Запоріжжя, 03 лютого 2017 року: тези доповіді. м. Запоріжжя, 2017. С. 6–9. (0,23 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Варшавська Н. Г. Конкурентоспроможність національного агропромислового комплексу в умовах інтеграції до європейського ринку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, 2019.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретичних підходів та розробленню практичних рекомендацій щодо забезпечення конкурентоспроможності національного агропромислового комплексу за умов інтеграції до європейського ринку. У роботі систематизовано методичні засади визначення порівняльних переваг з оцінкою впливу на конкурентоспроможність агропромислового комплексу. Здійснено аналіз еволюції теоретичної думки та методичних підходів при формуванні конкурентних переваг галузей економіки. Проаналізовано тенденції розвитку агропромислового комплексу України в умовах євроінтеграції.

Здійснено оцінку методичної складової щодо формування аграрної політики та конкурентного середовища європейського і вітчизняного аграрного ринку. Узагальнено зарубіжний досвід надання підтримки аграрному сектору та здійснено оцінку європейського і вітчизняного ринку органічної продукції. Запропоновано здійснення PESTEL-аналізу при виборі шляхів виходу виробників на ринок органічної продукції. Удосконалено механізм державної підтримки і надання бюджетних дотацій для посилення конкурентної позицій вітчизняних виробників на європейському ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, агропромисловий комплекс, ринок, конкурентні переваги, державна підтримка, часткова рівновага, євроінтеграція.

АННОТАЦІЯ

Варшавская Н. Г. Конкурентоспособность национального агропромышленного комплекса в условиях интеграции к европейскому рынку. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Черниговский национальный технологический университет. Чернигов, 2019.

Диссертация посвящена обоснованию теоретических подходов и разработке практических предложений, направленных на формирование конкурентоспособности национального агропромышленного комплекса в условиях интеграции к европейскому рынку. В работе систематизированы методические подходы определения сравнительных преимуществ отрасли с оценкой их влияния на агропромышленный комплекс. В результате анализа эволюции теоретической мысли и взглядов представителей различных течений экономической теории относительно подходов при формировании конкурентных преимуществ отраслей экономики, проанализированы тенденции развития агропромышленного комплекса Украины в условиях европейской интеграции и выбора путей вхождения на рынок Европейского Союза.

Предложена система показателей для оценки уровня конкурентоспособности национального агропромышленного комплекса. Основой выступает методическое обеспечение и последовательная разработка механизмов с выделением групп конкурентных преимуществ: ресурсных, структурных, технологических, управленческих, что будет способствовать более рельефному отражению производительности национальной экономики роста, комплексному определению динамики сравнительных преимуществ Украины во внешней торговле по товарным позициям. Систематизированные теоретические основы обеспечения конкурентоспособности позволили предложить авторскую трактовку понятия «умная конкурентоспособность агропромышленного комплекса». Понятие определено как способность отрасли производить товары и применять методы для снижения негативного воздействия на окружающую среду, которые можно реализовать как регламентацию, контроль правил функционирования субъектов хозяйствования на рынке в условиях внутренней и внешней конкуренции. Предложено акцентировать внимание на применении индекса сравнительного преимущества (RCA), индекса относительной экспортной конкурентоспособности (RXA), индекса относительных торговых преимуществ (RTA).

Проведен анализ динамики отечественного агропромышленного комплекса, сделаны выводы, которые стали основой для разработки предложений по повышению конкурентоспособности такого комплекса.

Усовершенствованы научные положения по формированию системы совместной организации аграрных рынков, которые построены по отраслевому признаку. В отличие от существующих теоретических мнений, в исследовании обоснована необходимость адаптации механизмов функционирования, применения взаимосвязанных рычагов правового и экономического влияния для выхода производителей на европейский рынок органической продукции.

Предложено конкурентоспособное развитие на основе результатов модели частичного равновесия «AGMEMOD» и проведена оценка возможных последствия государственной поддержки производителям продукции в условиях интеграции к европейскому рынку. Используя разработанные подходы, построены сценарии государственной поддержки производителей в секторах животноводства, овощеводства, садоводства, в том числе и нишевых культур винограда, фруктов, ягод, орехов, табака.

Авторское видение заключается в том, что разработанный комплекс практических мер обеспечения конкурентоспособности агропромышленного комплекса способен удовлетворить интересы всех участников рынка. Основой выступают составляющие блоки Стратегии развития аграрного сектора экономики на период до 2020 года в направлении развития национальной экономики и достижения высоких социальных стандартов в условиях интеграции к европейскому рынку.

Ключевые слова: конкурентоспособность, агропромышленный комплекс, рынок, конкурентные преимущества, государственная поддержка, частичное равновесие, европейская интеграция.

ABSTRACT

Varshavska N. G. Competitiveness of the national agro-industrial complex in terms of integration into the European market. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics in specialty 08.00.03 «Economics and Management of the National Economy». – Chernihiv National University of Technology, Ministry of Education and Science of Ukraine, Chernihiv, 2019.

The thesis is devoted to the substantiation of methodical approaches and development of practical proposals aimed at ensuring the competitiveness of the national agro-industrial complex in terms of integration into the European market. The methodical principles of the definition of comparative advantages with the assessment of the impact on the competitiveness of the agro-industrial complex are systematized in the work.

The analysis of the evolution of theoretical thought and approaches in the formation of competitive advantages of the branches of economy has been analyzed. The tendencies of development of agroindustrial complex of Ukraine in conditions of euro integration are analyzed.

The methodical component of the formation of agrarian policy and the competitive environment of the European and domestic agricultural market has been assessed. The foreign experience of providing support to the agrarian sector has been generalized. Evaluation of the European and domestic organic products market has been made. It is suggested to use the PESTEL-analysis when choosing the ways of producers to enter organic products market. The mechanism of state support and budget subsidies to strengthen the competitive position of producers in the European market has been improved.

Key words: competitiveness, agroindustrial complex, agrarian market, competitive advantages, organic products, European integration.